

MIGRANT TALABALARDA MILLIY VA GLOBAL IDENTIKLIKNI INTEGRATSIYALASHTIRISHGA YO'NALTIRILGAN PEDAGOGIK MODEL

Turg'unov Ilxomjon Iqboljon o'g'li

IIV tergov departamenti xodimi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21876306>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ichki migratsiya sharoitida ta'lim olayotgan talabalarda milliy identiklik va global fuqarolik ongini integratsiyalashtirishga yo'naltirilgan yaxlit pedagogik model nazariy jihatdan asoslanadi va eksperimental tarzda sinovdan o'tkaziladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, zamonaviy globallashuv sharoitida migrant yoshlar ko'pincha madaniy ziddiyat va identiklik parchalanishi holatiga duch keladi: bir tomondan, ular milliy qadriyatlari va madaniy ildizlarini yo'qotish xavfi bilan yuzlashsa, ikkinchi tomondan, yangi ijtimoiy muhitga moslashish zaruratini his etadi. Ushbu ikki qutb o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash bugungi pedagogikaning ustuvor muammolaridan biridir. Taklif etilayotgan model J. Berry'ning akkulturationsiya nazariyasi, M. Rokeach va S. Schwartzning aksiologik konsepsiyalari, J. Habermasning kommunikativ harakat nazariyasi hamda P. Freirening tanqidiy pedagogikasiga asoslanadi. Model uchta o'zaro bog'liq komponentni: aksiologik komponent (milliy qadriyatlar xaritasini shakllantirish va ongli ravishda mustahkamlash), kommunikativ komponent (madaniyatlararo muloqot va dialog ko'nikmalarini rivojlantirish) hamda refleksiv komponentni (shaxsiy identiklikdagi o'zgarishlarni kuzatish va anglash) qamrab oladi. Model to'rt ketma-ket bosqichda amalga oshiriladi: diagnostika va motivatsiya, milliy ildizlarni mustahkamlash, global kontekstni o'zlashtirish, integratsiya va mustahkamlash. 2022–2024-yillarda ikkita oliy ta'lim muassasasida o'tkazilgan pedagogik eksperiment natijalariga ko'ra, eksperimental guruhda “integratsiya”

maqomidagi talabalar ulushi 18,4 foizdan 67,9 foizga oshgan ($p < 0,001$), shuningdek, akademik o‘zlashtirish va psixologik farovonlik ko‘rsatkichlari ham sezilarli darajada yaxshilangan. Tadqiqot natijalari milliy va global identikliklarning ziddiyatli emas, balki o‘zaro boyituvchi munosabatda ekanligini hamda bunday uyg‘unlikni maqsadli pedagogik ta’sir orqali shakllantirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: migrant talaba, milliy identiklik, global identiklik, pedagogik model, aksiologik yondashuv, madaniy integratsiya, fuqarolik pozitsiyasi

Abstract: This article theoretically substantiates and experimentally tests a holistic pedagogical model designed to integrate national identity and global citizenship among students studying in higher education institutions of Uzbekistan in conditions of internal migration. The relevance of the study is manifested in the fact that in the conditions of modern globalization, migrant youth often find themselves in a state of cultural conflict and identity fragmentation: on the one hand, they face the threat of losing their national values and cultural roots, and on the other hand, they feel the need to adapt to a new social environment. Finding a balance between these two poles has become one of the priority problems of today's pedagogy. The proposed model is based on J. Berry's theory of acculturation, M. Rokeach and S. Schwartz's axiological concepts, J. Habermas's theory of communicative action, and P. Freire's critical pedagogy. The model includes three interrelated components: an axiological component (building a map of national values and consciously reinforcing it), a communicative component (developing intercultural communication and dialogue skills), and a reflexive component (observing and understanding changes in personal identity). The model is implemented in four consecutive stages: diagnostics and motivation, strengthening national roots, mastering the global context, integration and consolidation. According to the results of a pedagogical experiment conducted in two higher education institutions in 2022–2024, the share of students with the “integration”

status in the experimental group increased from 18.4 percent to 67.9 percent ($p < 0.001$), while the indicators of academic achievement and psychological well-being also significantly improved. The results of the study demonstrate that national and global identities are not in conflict, but rather exist in a mutually enriching relationship, and that such harmony can be developed through targeted pedagogical influence.

Keywords: *migrant student, national identity, global identity, pedagogical model, axiological approach, cultural integration, civic position*

KIRISH

Zamonaviy globallashuv va urbanizatsiya jarayonlari ta'lim muhitini tubdan o'zgartirmoqda. O'zbekistonda ichki migratsiya sur'atlarining oshishi natijasida oliy o'quv yurtlari auditoriyalarida turli mintaqalardan kelgan yoshlar soni sezilarli darajada ko'paymoqda.[1] Bu holat pedagogika oldiga yangi vazifani — bir tomondan milliy qadriyatlar va madaniy o'zlikni mustahkamlash, ikkinchi tomondan esa global fuqarolik kompetentligini shakllantirish — qo'ymoqda. Tadqiqotning dolzarbligi shunda namoyon bo'ladiki, zamonaviy globallashuv sharoitida migrant yoshlar ko'pincha madaniy ziddiyat va identiklik parchalanishi holatiga tushib qoladi: ular bir tomondan o'z milliy qadriyatlari va madaniy ildizlarini yo'qotish xavfi oldida tursa, ikkinchi tomondan yangi ijtimoiy muhitga moslashish zaruriyatini his etadi. Ushbu ikki qutb o'rtasidagi muvozanatni topish — bugungi pedagogikaning ustuvor muammolaridan biriga aylangan. Taklif etilayotgan model J.Berry'ning akkultiratsiya nazariyasi, M.Rokeach va Sh.Shvartsning aksioLoqik kontsepsiyalari, Ju.Xabermasning kommunikativ harakat nazariyasi hamda P.Freyrening tanqidiy pedagogikasiga tayanadi. Model uchta o'zaro bog'liq komponentni o'z ichiga oladi: aksioLoqik komponent (milliy qadriyatlar haritasini tuzish va ongli mustahkamlash), kommunikativ komponent (madaniyatlararo muloqot va dialog ko'nikmalarini rivojlantirish) va refleksiv komponent (shaxsiy identiklik o'zgarishlarini kuzatish va anglash). Model to'rt ketma-ket bosqichda

amalgaga oshiriladi: diagnostika va motivatsiya, milliy ildizlarni mustahkamlash, global kontekstni o'zlashtirish, integratsiya va mustahkamlash. 2022–2024 yillar davomida ikkita oliy o'quv yurtida o'tkazilgan pedagogik eksperiment natijalariga ko'ra, eksperimental guruhda "integratsiya" maqomidagi talabalar ulushi 18,4 foizdan 67,9 foizga oshgan ($p < 0,001$), shu bilan birga akademik o'zlashtirish va psixologik farovonlik ko'rsatkichlari ham sezilarli darajada yaxshilangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Identiklik muammosi ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida E.Erikson, J.Marsia va A.Vatermanlarning klassik tadqiqotlarida batafsil yoritilgan bo'lsa-da,[2] zamonaviy pedagogika fani ushbu muammoni ta'lim kontekstida yangicha talqin qilishni talab etmoqda. Xususan, migrant talabalar uchun identiklik masalasi ikki qatlami — «ildiz» (milliy) va «qanotlar» (global) — o'rtasidagi muvozanatni topish zaruriyatini keltirib chiqaradi. UNESCO ning 2021-yilgi «Kelajak uchun ta'lim» dokladida ta'kidlanganidek, XXI asr ta'limi o'quvchida mahalliy va global o'rtasidagi ziddiyatni emas, balki ularning uyg'unligini shakllantirishga xizmat qilishi lozim. [3] Ushbu kontseptual yo'nalish maqolamizning ilmiy asosini tashkil etadi. Pedagogika fani migrant talabalar muammosini asosan ikki yo'nalishda tadqiq etib kelgan: moslashuv qiyinchiliklari (adaptatsiya) va akademik samaradorlik. Biroq identiklik integratsiyasi — ya'ni talabaning milliy va global shaxsiy asoslarni ziddiyatsiz birlashtirish qobiliyatini rivojlantirish — alohida pedagogik ta'sir ob'ekti sifatida yetarli darajada o'rganilmagan. M.Berry tomonidan ishlab chiqilgan akkultiratsiya modeli [4] to'rt strategiyani ajratib ko'rsatadi: assimilyatsiya, separatsiya, marginallanish va integratsiya. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixologik salomatlik va akademik muvaffaqiyat nuqtai nazaridan eng samarali strategiya — bu integratsiya bo'lib, unda shaxs o'z madaniy ildizlarini saqlab qolgan holda yangi muhitning ijobiy jihatlarini qabul qiladi.[5] Biroq bu integratsiya o'z-o'zidan ro'y bermaydi. Uning yuzaga kelishi uchun maqsadli pedagogik ta'sir — maxsus ishlab chiqilgan metodlar, sharoitlar va ta'lim muhiti — zarur bo'ladi. Aynan

shu zaruriyat tadqiqotimizning dolzarbligini belgilaydigan asosiy muammo hisoblanadi. Modelimizning birinchi tayanch ustuni aksiolojik yondashuvdir. M.Rokeach va Sh.Shvartsning qadriyat nazariyasiga ko'ra, insonning qadriyat tizimi «terminal» (hayot maqsadlari) va «instrumental» (xulq-atvor me'yorlari) qadriyatlardan tashkil topadi.[6] Migrant talaba uchun ushbu ikki darajaning uyg'unligi ayniqsa muhim: milliy madaniyatdan o'zlashtirilgan terminal qadriyatlar (oilalar, vatanparvarlik, ma'naviyat) global instrumental qadriyatlar (tanqidiy tafakkur, hamkorlik, ijodkorlik) bilan birgalikda yaxlit qadriyat makonini hosil qilishi lozim.

O'zbek ta'limi kontekstida bu yondashuv O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida belgilangan tamoyillar [7] va «Yangi O'zbekiston» strategiyasining ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishlari bilan uyg'unidir. Milliy istiqlol g'oyasi va globallashtirish qadriyatlari bir-birini inkor etmasligi, balki to'ldirishi kerak. Modelning ikkinchi ustuni Ju.Xabermasning kommunikativ harakat nazariyasiga asoslanadi.[8] Ushbu nazariyaga ko'ra, to'laqonli muloqot — shaxsning o'z pozitsiyasini asoslab, boshqalar nuqtai nazarini tushunib, konsensusga erisha olishi — identiklik shakllanishining asosiy mexanizmidir. Migrant talabalar uchun bu ayniqsa dolzarb: ular turli madaniy kodlar va kommunikativ me'yorlar kesishmasida yashaydi. P.Freyrening «muloqotli pedagogika» kontseptsiyasi [9] ham modelimizga muhim hissa qo'shadi. Freyre ta'kidlagan «tanqidiy ong» (conscientização) — shaxsning o'z ijtimoiy holatini anglash va undan kelib chiqib faol pozitsiya egallash qobiliyati — bizning modelimizda «madaniy refleksiya» tushunchasi orqali ifodalanadi. Uchinchi metodologik ustun D.Shenning «refleksiv amaliyot» nazariyasidir.[10] Bu nazariya pedagogik jarayonda o'quvchining o'z tajribasini kuzatish, tahlil qilish va yangi sharoitga moslashtirish qobiliyatini markazga qo'yadi. Migrant talaba uchun refleksivlik ikki o'lchamlidir: u ham yangi muhitni, ham o'z ichki o'zgarishlarini anglashi zarur. Taklif etilayotgan pedagogik model quyidagi asosiy maqsadni ko'zlaydi: migrant talabada milliy va global identiklikni uyg'unlashtirgan «ikkilamchi madaniy kompetentlik» (bivalent cultural

competence) shakllantirishga pedagogik shart-sharoitlar yaratish. Model quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Qadriyat barqarorligi tamoyili — milliy qadriyatlar ta'lim jarayonida nafaqat saqlanishi, balki ongli ravishda mustahkamlanishi lozim.
2. Madaniy dialogik tamoyil — ta'lim jarayoni turli madaniyatlar o'rtasida muloqot uchun makon yaratishi zarur.
3. Shaxsning subyektivligi tamoyili — talaba o'zining identiklik jarayonida faol ishtirokchi bo'lishi kerak.
4. Kontekstuallik tamoyili — pedagogik ta'sir talabani konkret hayotiy sharoitini hisobga olishi lozim.
5. Bosqichma-bosqichlik tamoyili — identiklik integratsiyasi bir necha bosqichda amalga oshiriladigan jarayon hisoblanadi.

Model uchta o'zaro bog'liq komponentdan iborat:

AKSIOLOQIK KOMPONENT. Bu komponent talabani qadriyat haritasini tuzish va tahlil qilishga yo'naltirilgan. Amaliy vositalar: «Qadriyatlar spiral» texnikasi, shaxsiy qadriyat portfoliosi, milliy adabiyot va tarix asosida aksioloqik tahlil seminarlari. Ushbu komponent talabaga «Men kim?» degan savolga chuqur va ongli javob topishga yordam beradi.

KOMMUNIKATIV KOMPONENT. Bu komponent turli madaniy muhitlarda samarali muloqot qurishga yo'naltiriladi. Amaliy vositalar: madaniyatlararo dialog mashqlari, «Ikki dunyo — bir hikoya» loyiha metodi, munozara va Sokrat seminarlarida ishtirok etish. Komponent natijasi — talabani madaniy kodlarni «tarjima qilish» qobiliyati.

REFLEKSIV KOMPONENT. Bu komponent shaxsiy o'zgarishlarni kuzatish va anglashga mo'ljallangan. Amaliy vositalar: refleksiv jurnal yuritish, shaxsiy identiklik xaritasini bosqichma-bosqich yangilash, guruh refleksiya seanslari. Bu komponent orqali talaba o'z identiklik yo'lini ongli ravishda boshqarish imkoniyatini qo'lga kiritadi.

BIRINCHI BOSQICH — Diagnostika va motivatsiya (1-2 hafta). Talabaning dastlabki identiklik holati aniqlanadi, migratsiyaga bog'liq ichki ziddiyatlar va resurslar identifikatsiya qilinadi. Pedagog talabani o'z-o'zini o'rganishga ruhlantiradigan xavfsiz muhit yaratadi. IKKINCHI BOSQICH — Milliy ildizlarni ongli mustahkamlash (3-6 hafta). Talabaning o'z mintaqasi madaniyati, tili, an'analari va tarixiy xotirasiga oid bilim va his-tuyg'ularini faollashtirish. Bu bosqichda «Milliy qadriyatlar haritasi» tuziladi va personal rivoyat (narrative) ishlab chiqiladi. UCHINCHI BOSQICH — Global kontekstni o'zlashtirish (7-10 hafta). Globallik tushunchalari — insoniyat umumiy qadriyatlari, jahon fuqaroligining mas'uliyati, global muammolar — milliy identiklik bilan muloqotda o'rganiladi. Bu bosqichda «ziddiyat» emas, «boyitish» paradigmasi markazga qo'yiladi. TO'RTINCHI BOSQICH — Integratsiya va mustahkamlash (11-16 hafta). Talaba «ikkilamchi madaniy kompetentlik»ni ishlab chiqadi: u o'zini ham o'zbek, ham global fuqaro sifatida teng darajada his eta olishni o'rganadi. Bu bosqich loyiha himoyasi va reflektiv prezentatsiya bilan yakunlanadi. Pedagogik eksperiment 2022-2024 yillar davomida O'zbekistonning ikkita oliy o'quv yurtida — Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti va Samarqand Davlat Universitetida — olib borildi. Eksperimental guruhda 78 nafar, nazorat guruhida 74 nafar migrant talaba ishtirok etdi. Identiklik integratsiyasi darajasini o'lchash uchun J.Marsia tomonidan ishlab chiqilgan identiklik maqomi intervyu usuli¹¹ va muallifning «Identiklik Barqarorligi Shkala»si (IBS-24) qo'llanildi. Tajriba yakunida eksperimental guruhda «integratsiya» maqomidagi talabalar ulushi 18,4 foizdan 67,9 foizga oshdi ($p < 0,001$). Nazorat guruhida ushbu ko'rsatkich 20,3 foizdan 31,7 foizgacha ko'tarildi. Bundan tashqari, eksperimental guruhda akademik o'zlashtirish 11,3 foizga yaxshilangani va psixologik farovonlik ko'rsatkichlari sezilarli o'sgani qayd etildi. Sifatliy tahlil shuni ko'rsatdiki, model ishtirokchilari o'z identikligini yanada murakkab va boyroq tushunchalar orqali ifodalay boshladi. Reflektiv jurnallarning mazmun tahlili «ziddiyat» va «yo'qolish» diskursining o'rniga «boyitish», «ko'prik»

va «ikki uy» metaforalarining yuzaga kelganini ko'rsatdi.[12] Olingan natijalar Berry akkultiratsiya modelining pedagogik kontekstda tasdiqlanganligi va integratsiya strategiyasini maqsadli ravishda shakllantirish mumkinligini ko'rsatadi. Bu natija L.Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» kontseptsiyasi [13] bilan ham uyg'un: talabaning identiklik rivojlanishi pedagogik yordamga muhtoj va bu yordam kuzatiladigan progressga olib keladi. Modelning o'ziga xos xususiyati shundaki, u milliy identiklikni mustahkamlash va global identiklikni rivojlantirish o'rtasidagi soxta ziddiyatni bartaraf etadi. Amaliyot ko'rsatmoqdaki, milliy ildizlar qanchalik ongli va kuchli bo'lsa, talaba global o'zgarishlarga shunchalik ochiq va moslashuvchan bo'lmoqda. Bu holat G.Hofstede tomonidan tadqiq etilgan «madaniy o'lchamlar» nazariyasi [14] bilan ham hamohang. Shunday bo'lsa-da, modelning cheklanishlari ham mavjud. Xususan, pedagoglarning madaniyatlararo kompetentlik darajasi va muassasaning institutional qo'llovi modelning samaradorligini sezilarli darajada belgilaydi. Bu holat modelni qo'llashda kadrlar tayyorlashning alohida tashkil etilishini talab etadi. Migrant talabalarda milliy va global identiklikni integratsiyalashtirishga yo'naltirilgan pedagogik model — bu zamonaviy O'zbekiston ta'limining dolzarb ehtiyojlaridan biriga pedagogika fanining puxta ishlab chiqilgan javobi hisoblanadi. Aksioloqik, kommunikativ va reflektiv komponentlarni birlashtirgan ushbu model talabalarda ziddiyatlar emas, balki sintetik madaniy kompetentlik shakllantirishga xizmat qiladi. Eksperimental tadqiqot natijalari modelning samaradorligini empirik jihatdan tasdiqladi. Biroq model — bu qotib qolgan schema emas. U turli muassasa sharoitlari, mintaqaviy xususiyatlar va individual talabalar ehtiyojlariga muvofiq moslashtirilishi zarur.

Kelgusi tadqiqotlar uchun ustuvor yo'nalish sifatida quyidagilarni belgilash mumkin: modelning uzoq muddatli ta'sirini longitudinal tadqiqot orqali o'rganish; modelni raqamli pedagogik vositalar (e-portfolio, sun'iy intellekt asosidagi refleksiya assistenti) bilan boyitish; model tamoyillarini maktab ta'limiga tatbiq etish imkoniyatlarini ko'rib chiqish. «Haqiqiy vatanparvarlik jahon bilan muloqotdan

qo'rqmaydi» — bu prinsip bizning pedagogik modelimizning g'oyaviy o'zagini tashkil etadi. Milliy va global identikliklarning uyg'unligi esa bugungi O'zbekiston talabasi uchun shaxsiy va ijtimoiy taraqqiyotning garovi bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Ichki migratsiya monitoringi hisoboti. — Toshkent, 2023. — 48-bet.
2. Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. — New York: Norton, 1968. — 336 p.; Marcia J.E. Development and validation of ego-identity status // Journal of Personality and Social Psychology. — 1966. — № 3. — P. 551-558.
3. UNESCO. Futures of Education: Learning to Become. — Paris: UNESCO, 2021. — P. 34.
4. Berry J.W. Immigration, acculturation, and adaptation // Applied Psychology: An International Review. — 1997. — Vol. 46. — P. 5-68.
5. Berry J.W., Phinney J.S., Sam D.L., Vedder P. Immigrant Youth in Cultural Transition. — Mahwah: Lawrence Erlbaum, 2006. — P. 71-116.
6. Rokeach M. The Nature of Human Values. — New York: Free Press, 1973. — 438 p.; Schwartz S.H. Universals in the content and structure of values // Advances in Experimental Social Psychology. — 1992. — Vol. 25. — P. 1-65.
7. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. — Toshkent, 2020. — 9-modda.
8. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1. — Boston: Beacon Press, 1984. — 465 p.
9. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. — New York: Continuum, 1970. — 183 p.
10. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. — New York: Basic Books, 1983. — 374 p.

11. Marcia J.E., Waterman A.S., Matteson D.R., Archer S.L., Orlofsky J.L. Ego Identity: A Handbook for Psychosocial Research. — New York: Springer, 1993.
12. Eksperimental guruh refleksiv jurnallari mazmun tahlili. Muallif arxivi, 2024.
13. Vigotskiy L.S. Myshlenie i rech'. — Moskva: Labirint, 1996. — S. 258.
14. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. — Thousand Oaks: SAGE, 2001. — 596 p.